

Magyarország és az orosz–lengyel szövetség (1707–1712)

Az 1703–1711-es Habsburgok elleni szabadságharc mély nyomokat hagyott a magyar népben: erősítette egyedi, sajátos sorsának hitét, megszilárdította nemzeti öntudatát, növelte politikai súlyát, s II. Rákóczi Ferenc személyében hőst adott az országnak.

A nagy erővel fellángoló magyar felkelés figyelmet ébresztett. Arra kényszerítette a pártokra szakadt Európát, hogy foglaljon állást vele kapcsolatban. Számos esetben a politikai centrumokat tevékenységük megváltoztatására készítette.

Milyen helyet foglalt el a magyar kérdés az Északi Szövetség politikai rendszerében? Miképp alakultak Magyarország kapcsolatai Oroszországgal, valamint a vele 1704 óta „örök védelmi szövetség”-ben álló Lengyelországgal? A kelet-európai országok milyen mértékű segítséget tudtak nyújtani egymásnak az erős ellenséggel folytatott háborúban?

A fentebb említett kérdések megválaszolásához segítségül hívhatjuk a Régi Iratok moszkvai Központi Állami Levéltárában őrzött, részben még feltáratlan fondokat. Igaz, az „Oroszország és Magyarország kapcsolatai” elnevezésű kicsiny fondot már teljes egészében átvizsgálták mind a magyar, mind a szovjet történészek, azonban az egyéb fondok oldalankénti átolvasása újabb ismereteket nyújt.

A spanyol örökösödési, valamint az északi háború különböző politikai rendszerek felé sodorták Magyarországot és az orosz–lengyel szövetséget. 1707-ben az orosz diplomácia olyan partnereket keresett, akik képesek lennének visszatartani a svédeket az Oroszország elleni hadjáratától. Miután a norvég–dán unió és Szászország kivált a háborúból, az egyetlen reális szövetséges, amelyik nem tette le a fegyvert a svédek előtt, a lengyelek sandomierzi konföderációja volt. (Ezzel kapcsolatban nem állíthatjuk, hogy az Északi Szövetség 1706-tól teljesen szétesett.)

I. Péter diplomáciája – a korabeli normáknak megfelelően – egyidejűleg több irányban tevékenykedett, mind hivatalosan, mind titkosan. A cél a Baltikum vidékén való megerősödés volt. Az orosz kormány úgy remélte elnyerni a nagykoalíció szövetség államainak a közvetítő segítségét, valamint garanciáját a Finn-öböl partjai mentén, hogy megígérte: expedíciós hadtestet küld a rajnai frontra. Hasonló célból Franciaországnak azt ígérte, hogy fegyveres segítséget nyújt.

1707-ben a magyar confoederatusok és az északi szövetségesek a lengyel és a magyar koronát vacansként, gazdátlanként hirdették meg az európai uralkodók és fejedelmek előtt. Az ellenség elleni védekezéshez az új királynak kellett volna előteremteni újabb eszközöket, mint Magyarország, úgy az orosz–lengyel szövetség számára is. Éppen ezért Oroszország, Lengyelország és Magyarország egyaránt külföldön nézett jelölt után. Oroszország nem jelölte a lengyel trónra sem Alekszej trónörökösöt, sem Mensikovot, jöellehet a svéd propaganda terjesztett ilyen híreket. A sandomierzi confoederatusok minden lelkesedés nélkül fogadták azokat a terveket, amelyek szerint saját hetmánjaik köréből kellett volna valakit jelölniök. Rákóczit minden valószínűség szerint 1707 márciusában javasolta a lengyel trónra Sieniawski koronai nagyhetmán neje, Lubomirski Erzsébet. Arról a jegyzékről, amely Szent István koronájának jelöltjeit tartalmazta, s amelyen az egyik legbiztosabb hely Alekszejt és Mensikovot illette meg, még a magyar felkelők részéről is hiányzott magának Rákóczi Ferencnek a jelölése.

Az orosz és a lengyel diplomaták közösen és egyidejűleg folytatták megbeszéléseiket az új jelöltekkel, Savoyai Eugénnel, a Sobieski fivérekkel, Rákóczi Ferencsel, az ex-király II. Ágosttal, de a békéről XII. Károlyral és I. Szaniszlóval is Bécsben, Lipcsében és Gdanskban. A bécsi orosz követ, G. Huissen a Nassau-Hessen-i herceget, Mensikovot, kurlandi Ferdinánd vagy Livio Odescalchi herceget, sőt, az ukrán hetmánt, Mazeppát javasolta a lengyel trónra. Az orosz kormány ezeket a

személyeket nem vette figyelembe. A jelöltek pedig a Habsburgokkal vagy XII. Károllyal való összekötéstől tartva nem fogadták el sem a magyar, sem a lengyel koronát.

1707. szeptember 4-én a magyar megbízottak kompromisszumos orosz–magyar szerződést írtak alá, amely kiegészítette az 1704. évi orosz–lengyel „örök védelmi szövetség”-et. Oroszország kötelezte magát, hogy „szelíd eszközökkel” befolyást gyakorol a Habsburgokra, hogy azok „adják vissza Magyarország és Erdély szabadságát”. Ezek a cikkelyek bizonyos ellentmondásban voltak az oroszok balti érdekeivel és élezték a viszonyt I. József császárral, jóllehet a szerződés csak lengyel–erdélyi, nem pedig lengyel–magyar személyi uniót vett tervbe, cserébe a széthullott lengyel–szász unióért.

A magyar követeknek nem sikerült megoldaniok a legfőbb kérdést – a magyar korona kérdését. Elvben a jelöltek cseréjére számíthatnak. Az E. I. Ukrainevnek adott, s korábban még meg nem fejtett instrukció egy része bizonyítja, hogy Varsóban esett szó erről a témáról. Az instrukcióból megtudjuk, hogy az egyezményen kívül titkosan és szóbelileg megállapodtak a magyarokkal arról, hogy Oroszország támogatja a bajor választófejedelem igényeit a magyar trónra. Nem vették be az egyezménybe azt a korábbi orosz ígéretet sem, amely szerint a magyarokat megbékítik a császár oldalán ellenük harcoló szerbekkel.

Rákóczi – figyelembe véve a Svédországgal való konfliktus reális lehetőségét, valamint a sandomierzi konföderáció megváltozott pozícióját, a konföderáció vezetői ekkor már úgy vélték, hogy az új királyválasztás meggyorsítja XII. Károly kivonulását Szászországból – csak látszólag egyezett bele a lengyel koronáról szóló veszélyes cikkelybe. Nedeczky Sándor és Ráday Pál lublini tárgyalásai a magyar–lengyel szövetség megkötéséről nem vezettek pozitív eredményre.

Sajnos, az orosz–magyar megállapodás kezdettől fogva nem válhatott valósággá. Eppen úgy, ahogy 1706-ban, Svédország katonai ereje szétzúzta a lengyel–szász uniót, úgy megfosztotta értékétől az orosz–magyar megállapodást is.

1708 nyarán–őszén válság következett be az orosz–lengyel szövetségben, valamint fordulat a magyar szabadságharc menetében. A magyar felkelők Trencsénnél elszenvedték legkomolyabb vereségüket. A svéd király közeledett Szmolenszkhez, a Donnál dült Bulavin felkelése, a krími–török határon fokozódott a feszültség. A kritikus helyzetben az orosz kormány kénytelen volt elfogadni a sandomierzi konföderáció tervezetét arról, hogy Leszczyński Szaniszlót fogadják el a lengyelek királynak, azzal a feltétellel, hogy Lengyelország semleges lesz az északi háborúban. A kialakult helyzetben az orosz és a lengyel diplomácia lehetségesnek tartotta, hogy kipróbálja az új svéd-ellenes koalíció megszervezésére vonatkozó szász tervet. A koalícióban Szászország, a lengyel respublika, Oroszország és Ausztria foglalt volna helyet. A szászok azzal javasolták bevonni Ausztriát az új szövetségbe, hogy szász reguláris csapatok és ukrán kozákok küldését ígérték Magyarországra.

Jóllehet Bécs nem szándékozott szövetséget kötni Lengyelországgal és Oroszországgal, azonban a tárgyalásoknak a tényét igyekezett arra kihasználni, hogy az északi szövetségeket a magyarokkal való szakításra bírja. Amíg II. Ágost szilárdan tartotta magát ahhoz a tervhez, hogy szászokat küld Rákóczi ellen Magyarországra, addig I. Péter úgy vélte, hogy a Moszkva elleni svéd támadás körülményei között hatásosabb volna egy közvetlen szász csapás nyugatról, Leszczyński ellen. Reális segítséget nyújtani a császárnak Magyarországon, avagy ellenük harcolni ugyanott, Oroszország számára azt jelentette volna, hogy a balti problémától vonja el az erőket. Belső iratváltásában az orosz kormány szigorúan ragaszkodott ahhoz a nézethez, hogy lehetetlen irreguláris egységeket Magyarországra küldenie.

Az orosz kormány feltételezte, hogy a császár és a magyarok közti békének – orosz közreműködéssel történő – megkötése után Bécs segíti majd Oroszországot az északi háborúban. 1708 augusztusában elküldték Egerbe E. I. Ukrainevet. Elindulása előtt I. Pétertől azt az utasítást kapta, hogy a Rákóczival folytatandó tárgyalásokon ne érintse az egyezménnyel kapcsolatos témákat. A magyar felkelők arra törekedtek, hogy minél szorosabb kapcsolatot létesítsenek Oroszország és Franciaország közt, amely utóbbi anyagi támogatást nyújtott számukra. Ezzel kapcsolatban külpolitikai tevékenységük egy része nem mindig esett egybe az orosz és a lengyel érdekekkel, elsősorban a svéd–francia kreatúrát, Leszczyńskit illetően, akivel Rákóczi gyakorlatilag egészen a poltavai csatáig élénk kapcsolatban állott. Rákóczi, valamint a francia követ, P. Des Alleurs arról igyekeztek meggyőzni Ukrainevet, hogy szükséges Szaniszló király elismerése, és kilátástalan minden orosz és lengyel remény II. Ágosttal kapcsolatban. Ha figyelembe vesszük a lengyelországi orosz követeknek adott titkos utasítást, hogy ismerjék el Leszczyńskit, feltételezhetjük, hogy Leszczyński 1708 nyarán elismerést

nyerhetett utolsó ellenfelei, Oroszország és a sandomierzi konföderáció részéről. A császár és a magyarok háborújában az orosz közvetítés nem volt sikeres, mindenekelőtt a magyar függetlenséget védelmező magyar diplomácia merev álláspontja miatt, továbbá amiatt sem, hogy Bécs gyakorlatilag nem fogadta el az orosz közvetítést.

1709 különbözőképpen érintette egyrészt az orosz–lengyel szövetség, másrészt Magyarország sorsát. A poltavai győzelem után újjászületett a lengyel–szász unió, kizorítva Lengyelországból a Magyarország számára kedvező franciabarát varsói konföderációt, Leszczyńskivel együtt. 1709-ben Rákóczi elveszítette Erdélyt, 1709 őszén a császáriak elfoglalták az egész Felvidéket. S ha 1706–1708 során az orosz diplomácia fő figyelme Lengyelországra irányult, mint egyetlen szövetségesre, úgy a poltavai csata után igen jelentősen megerősödtek a nyugat-európai országokhoz fűződő kapcsolatok, hisz jelentős mértékben ezektől függött Oroszország helyzetének megszilárdulása a Baltikumban. Oroszország számára a lengyel és a magyar kérdés háttérbe szorult. A császárral folytatott orosz diplomáciai tárgyalásokból eltűnt az orosz csapatok Magyarországra küldésének a témája.

A magyar felkelők számára megnőtt Oroszország jelentősége. A magyar tervek ettől kezdve bátran épülhettek a svéd-ellenes alapokra. 1709 után Rákóczi jónéhány tervezetet készített, amelyek célja az volt, hogy Oroszországot bevonják a Duna-medence övezetébe. E célból azt javasolta, hogy XII. Károlyt orosz csapatok segítségével fogják el a kárpátaljai megyék területén s tőlire vigyenek orosz csapatokat Sziléziába és Morvaországba. 1710 októberében Rákóczi javasolta I. Péternek, hogy érje el fia kiszabadítását Bécsből, adja hozzá feleségül az egyik rokonát, támogassa Erdély függetlenségét, adja oda a magyar koronát a cáreicsnek vagy Mensikovnak, és Magyarországot helyezze orosz protektorátus alá.

Attól a pillanattól kezdve, hogy az Oszmán Birodalom 1710. november 9-én hadat üzent Oroszországnak, annak külpolitikájában a lengyel szövetség és a magyar diplomácia súlya ismét megnövekedett. Az orosz hadvezetőség arra gondolt, hogy a lengyel csapatokat a dunai hadjáratához csatolja. Válaszképpen a lengyel szövetséges azt kívánta, hogy állítsák vissza a jobbparti Ukrajnában a lengyel kontrollt, adják át Livlandot, az orosz csapatokat vonják ki Lengyelországból, és vázolják fel a megszerzendő moldvai és havasalföldi területek megosztását. A lengyel republika nem volt hajlandó lengyel katonaságot küldeni Moldvába, jóllehet a török veszély megkívánta, hogy a török határon lengyel–litván csapatokat helyezzenek el.

Az orosz diplomaták alapvető vonalvezetése megegyezett a magyarokéval. Mind az egyik, mind a másik fél arra törekedett, hogy a francia diplomácia segítségével békés úton rendezze a konfliktust. Rákóczi és XIV. Lajos is arra számított, hogy a török portát a császár ellen fordíthatják. Rákóczi azt javasolta I. Péternek, hogy amennyiben Oroszország támogatja őt Erdélyben, akkor a magyar királyság „oroszhitű” lakosságát átvisziki Oroszország fennhatósága alá, az ő példájukat pedig követni fogják az Oszmán Birodalom pravoszlávjai. Orosz részről segítséget ígértek Rákóczinak; feltehetően elhangzott a 12 000 főnyi csapatra vonatkozó ígéret, amennyiben a francia–magyar közreműködés békét eredményezne. Minden jel szerint mint császár-ellenes tervet kell értelmeznünk azokat a Rákóczi által terjesztett értesüléseket, amely szerint a cár átadja neki a szerb, a moldvai és a magyar egységek feletti parancsnokságot és őt teszi meg a kárpát–dunai fejedelemségek és Magyarország fejének.

Az 1711. évi orosz–moldvai egyezmény értelmében Moldvában megszilárdult a Cantemir dinasztia örökletes uralma. Hasonló egyezmény aláírását tervezték Brincoveanu vajdával is Havasalföldön.

A magyar diplomácia párizsi és benderi aktív tevékenysége – XIV. Lajos és XII. Károly negatív magatartása miatt – nem vezetett a kívánt eredményre.

Ebben az időben a bécsi kormány elhatározta, hogy a végső eszközhöz nyúl: merényletet szervez az orosz udvarban tartózkodó magyar vezetők ellen, avagy eléri, hogy államellenes bűnösök-ként kiadják őket, emlékeztetve arra, hogy 1709-ben a császár megígérte Mazepa kiadatását. Az orosz kormány 1711 augusztusában demonstratív módon megszervezte Rákóczi védelmét, és kísérletet biztosított Rákóczi, Bercsényi és családjuk részére.

Miután Károlyi Sándor aláírta a szatmári békét, Rákóczi rendelkezést adott ki, hogy a kuruc seregek álljanak át orosz szolgálatba. Mintegy ezer magyar katona az orosz Roppa ezredes parancsnoksága alatt átkelt a Kárpátokon. Roppának 12 000 „jefimokot” kellett szétosztania köztük. Az 1711. és 1712. évi összeírások szerint az orosz hadseregben mintegy 450 kuruc harcos szolgált, akik az oroszokkal együtt bátran harcoltak a Prutnál. Hozzávetőlegesen 500 magyar átvált lengyel szolgálatba,

egy részük pedig – minden jel szerint – elment Benderbe. A Prut-vidéki hadjárat után I. Péter parancsot adott ki, hogy nem kell szétszórni a magyarokat a különböző ezredekben, hanem külön alakulatot kell létrehozni, s azt át kell dobni Pétervárhoz, A. D. Mensikov parancsnoksága alá. Azonban az Isztambulal ismét kiéleződő viszony arra készítette az orosz kormányt, hogy Ukrajnában tartsa a magyarokat, Seremetyev hadtesténél. Az orosz levéltárakban végzendő további kutatások feladata lesz, hogy fényt derítsenek az orosz szolgálatban álló magyar felkelők sorsára.

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy az 1711. év kedvezőtlen volt mindkét ország számára. Az orosz hadsereg vereséget szenvedett a török háborúban, a magyar szabadságharcos hadsereg pedig megszűnt létezni. A magyar kérdés azonban világosan érezette jelenlétét az orosz külpolitikában, legalábbis a szatmári békét követő első évben. A magyar vezetők keresték az új lehetőségeket ahhoz, hogy javítsanak a helyzeten. 1712 januárjában Rákóczi elküldte Isztambulba Pápai Jánost, hogy a győzteseknél érje el legalább a független Erdély támogatását és lehetséges segítséget XII. Károlytól. A Régi Iratok moszkvai Központi Állami Levéltárában őrzött anyagok arról tanúskodnak, hogy az orosz kormány a széleskörű, s még a Porta legmagasabb köreire is kiterjedő kémhálózata folytán jól értesült a magyar követ és a török tisztviselők közti tárgyalásokról. S annak ellenére, hogy Pápai „nem beszélt elítélően a cár öfelségéről”, akciói mégis zavarták az orosz követ, Safirov tevékenységét, aki éles hangú jelentéseket küldött Rákóczi és Bercsényi isztambuli politikájáról.

A magyar felkelés leverése Isztambulba vezette a magyar követeket. A Prutnál elszenvedett vereség, amely csökkentette Oroszország Poltavát követő tekintélyét, valamint a Törökországgal való konfliktus – amely Moszkva és Varsó számára egészen 1714-ig elhúzódott – a Habsburg-monarchiával való erőteljes közeledés útjára taszította az orosz politikát, hiszen az továbbra is a leghatalmasabb törökellenes erő volt. 1712-ben több tervet dolgoztak ki az orosz–osztrák szövetségi szerződésre vonatkozóan. Ezek jelenleg publikálásra készen állnak a „Nagy Péter cár levelei és iratai” (Pisz'ma i bumagi imperatora Petra Velikogo) c. kiadvány-sorozatban. Figyelembe véve Bécs pozícióját, az orosz kormány, mely korábban egy pillanatra sem ingadozott abban a kérdésben, hogy politikai menedékjogot biztosítson a sandomierzi konföderáció vezetői számára (1707–1708-ban), valamint Cantemir Demeternek 1711-ben, kénytelen volt elutasítani Rákóczi, Bercsényi és családjuk ilyen irányú kérését.

Rákóczi számára világhossá vált, hogy Oroszország – a Törökországgal és a Svédországgal való konfliktus egyidejű fennállása idején – nem képes megfelelő segítséget nyújtani a Habsburgok elleni küzdelemhez, s ezért 1712-ben elutazott Franciaországba, onnan pedig Törökországba.

Ha tisztázni kívánjuk a magyar kérdés helyét az orosz külpolitikában, nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az adott korszakban az orosz állam alapvető érdekei az északi és a török háború területével voltak kapcsolatosak, északról és délről megkerülve a Kárpátokat, s megkerülve a Duna medencét is. Az orosz politika előterében a nyugat-európai nagyhatalmakkal való diplomáciai kapcsolatok állottak, továbbá a Szászországgal, Dániával és a lengyel szövetséggel való kapcsolatok. A lengyel szövetségeshez fűződő viszony jelentősége egyébként 1706–1709-ben életfontosságúvá vált Oroszország számára. Az Oszmán Birodalommal való konfliktus idején egyre fontosabb helyet foglalt el a Moldvával, Havasalfölddel és a szerbekkel való kapcsolat. 1707-ben Magyarország, Oroszország és Lengyelország kísérletet tettek arra, hogy erejüket egyesítsék az ellenség ellen. A szövetség jellegű orosz–magyar szerződés azon egyéb egyenjogú egyezmények sorában kap helyet, amelyeket Oroszország az északi szövetségekkel, Lengyelországgal és Moldvával kötött. Magyarország számára az egyezmény a nemzetközi elszigeteltségből való kijutást jelentette, valamint jó diplomáciai eszközt Rákóczi európai politikájában. Oroszország számára az egyezmény kedvező kapcsolatot teremtett Franciaországgal, és a császárra gyakorolt befolyás eszközévé vált. A lengyel és a magyar korona kérdését azonban nem lehetett megoldani az orosz–magyar kapcsolatok keretében. Sem orosz király a magyar (lengyel) trónon, sem – Moldva példájára – Magyarország avagy Erdély orosz protektorátus alá kerülése (amint azt a magyar tervek képzelték) nem volt lehetséges Oroszország számára, mint ahogy Magyarország számára sem volt kívánatos, hogy Rákóczi fogadja el a lengyel koronát. A nagykoalíció és az északi szövetség politikai rendszerei, valamint az osztrák–magyar háború arra kényszerítették az orosz–lengyel szövetséget és a magyar felkelőket, hogy külön-külön utakon haladjanak.

Magyarország és az orosz–lengyel szövetség ellenfelei nem voltak azonosak. Az egyik fél ellensége potenciális szövetségese lehetett a másik félnek. Éppen ezen ok miatt a Franciaország–Magyarország mechanizmus nem Oroszország javára működött, jóllehet a magyar diplomácia kitartóan törekedett arra, hogy az orosz államot a saját érdekszférájába vonja, s közelítse Párizshoz.

Aligha tagadhatjuk, hogy a francia támogatás minden gyengesége mellett a leglényegesebb anyagi segítséget Magyarország ettől az országtól kapta. Oroszország politikai, diplomáciai és morális segítsége jelentéktelennek tűnhetett. Ugyanakkor viszont a felkelt magyar nép semmi hasonlót nem várhatott sem Svédországtól, sem Törökországtól, sem Velencétől, – túlságosan hatalmas lett a „Szent Római Birodalom” császáranak a törökkel folytatott háborúk során kivívott tekintélye. A XVIII. sz. második évtizedében a Habsburg Monarchia politikai és területi vonatkozásban fénykorának csúcsához érkezett. S éppenséggel Oroszország volt az, amelyik 1707–1711 során a legélesebb császár-ellenes kapcsolatokba került a felkelt Magyarországgal, s úgy tárgyalt annak vezérével, mint független, szuverén hatalommal.

A valamennyi résztvevő maximális erőfelfejtését igénylő, súlyos északi háború, megtévezve az Oszmán Birodalommal való konfliktussal, nem tette lehetővé Oroszország és lengyel szövetségese számára – mely szövetségese abban az időben az elgyengülés történetileg átmeneti periódusát élte –, hogy jelentős segítséget nyújthasson.

Annál nagyobb a magyar népnek az érdeme, amely felkelt az elnyomók ellen, és egy évtizeden át, szemtől szembe bátran küzdött a közép-európai nagyhatalmak ellen.

A felkelők vezérének erkölcsi szilárdsága és állhatatossága, akaratereje és céltudatossága napjainkban is a legmélyebb tiszteletet és együttérzést váltja ki Magyarországra és a magyar nép nemzeti hőse, Rákóczi Ferenc iránt.

Íme, az 1703–1711 közt nemzeti felszabadító háborút vívó magyar nép örök példája minden nép számára, amely – napjainkig – valaha is küzdött és küzd nemzeti szabadságáért.